

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำสำหรับการสอนสังคมศึกษา

Buddhist Principles Related to Leadership Development for Social Studies Teaching

พระสมุห์สมพร ดิษฐ์สวโร (สุรสีห์)

ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Samu Somporn Tissavaro (Surasit)

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: 2021samaporn@gmail.com.

บทคัดย่อ

หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาภาวะผู้นำสำหรับการสอนสังคมศึกษา เป็นสิ่งที่สร้างพลังในการทำงานให้ประสบผลสำเร็จและพัฒนา คุณภาพงานให้ดียิ่งขึ้นไป จงหมั่นเรียนรู้งานตลอดเวลา มีความพยายามและอดทนในการทำงานที่ไม่ย่อท้อกลัวปัญหาอุปสรรคใด ๆ เป็นคนรอบคอบในการทำงาน มั่นตรวจตราพิจารณาในสิ่งที่ทำ ไม่ประมาทมีการ วางแผนวิเคราะห์ผลดีและผลเสียเพื่อนำมาปรับปรุง อีกทั้งจะเป็นเครื่องมือชีวิตที่สำคัญในการทำงานของผู้นำ ไม่ว่าจะแสดงออกมาใน รูปแบบใด พุทธธรรมในที่นี้จึงหมายถึง คุณธรรมที่เป็นตัวกลางสำคัญของทั้ง “ผู้นำที่ดี (มีคุณธรรม) จึงสามารถนำพา บริหารหมู่คณะ หรือองค์กรให้เจริญรุ่งเรือง” ผู้นำต้องมีลักษณะเฉพาะตัวในการทำงาน ให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดในองค์กรที่รับผิดชอบ สามารถกำหนดการบทบาทการทำงานตามแนวหลักธรรม ได้แสดงออกมาหลาย รูปแบบไม่ตายตัว แต่ได้อาศัยหลักสำคัญเสมือนเป็น เป้าหมายโดยรวมนำหลักธรรม บางประการมาพิจารณา เปรียบเทียบทางวิชาการที่ได้ศึกษาในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: หลักพุทธธรรม, การพัฒนาภาวะผู้นำ, การสอนสังคมศึกษา

Abstract

Buddhist principles play a vital role in empowering individuals to achieve success in their work and improve its quality. Continuous learning, perseverance, and resilience in the face of challenges are essential traits for effective leadership. Leaders should approach their tasks with diligence, paying close attention to details and regularly evaluating their work. By avoiding complacency and engaging in thoughtful planning and analysis of both benefits and drawbacks, they can make meaningful improvements. These principles serve as key indicators

of effective leadership, regardless of how they are expressed. In this context, Buddhist principles refer to the virtues that underpin ethical and moral leadership. A virtuous leader is capable of guiding and managing a team or organization toward growth and prosperity. Leadership involves unique traits that maximize the benefits for the organization under their care. Leaders can adapt their roles and actions in alignment with Buddhist principles, which offer flexible but foundational guidance. By incorporating select principles, leaders can compare and apply these teachings academically within the framework of Buddhist studies.

Keyword: Buddhist Principles, Leadership Development, Social Studies Teaching

1. บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ในทัศนะของพระพุทธศาสนา มีนักวิชาการพุทธศาสนาเป็นที่เคารพกับบุคคลทั่วไป ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

ทางพระพุทธศาสนานักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม เป็นที่ยอมรับและนักวิจัยหลาย ๆ ท่านได้เสนอไว้ดังนี้พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ผู้นำ คือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และมุข แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมุข มีความหมายว่า หน่วยออก หน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือลักษณะแห่งผู้นำนั่นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ นอกจากนี้ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวก้าวหรือกระทำการทิศทางที่ผู้นำ กำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและ แม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548: 34) นำไปสู่สิ่งที่ตั้งงามเป็นประโยชน์แก่มหาชน ส่วนการนำไปในทางชั่ว ต่ำ เสียหาย เช่น เป็นหัวหน้าโจร พาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าไปพาคนค้ายาเสพติด ก็คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์ กับเป้าหมายที่ตั้งงาม และได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา (พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), 2548: 53) จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้

การที่พระพุทธศาสนาเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพราะถือว่าเมื่อผู้มีความดีแล้วประชาชน ย่อมอยู่เป็นสุข คุณธรรมของการเป็นผู้นำนั้นเป็นหลักของการบริหารที่ดี เรียกว่าธรรมาธิปไตย หมายถึง การบริหารโดยถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ ยึดหลักบรรทัดฐาน (norm) หลักการ (principle) และ คุณธรรม (virtue) เป็นแนวทางในการบริหารจัดการ และการบริหารกิจการงานคณะสงฆ์นั้นต้องใช้ทั้ง พระเดชและพระคุณหรือใช้อำนาจและคุณธรรมซึ่งจะทำให้ได้ทั้งน้ำใจและผลของงาน (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2536: 17 – 18) ในหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำว่า มีลักษณะใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ ตีเตียน หรือชี้ผิดถูกที่ควรติ หรือชี้ข้อผิดข้อถูก ซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน

พระไตรปิฎก ผู้นำคณะสงฆ์ ในทุกระดับสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยใช้ควบคู่กับกฎหมาย รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบข้อบังคับ ก็จะสามารถทำให้ระบบการพัฒนาภาวะผู้นำสังคมของพระสงฆ์สามารถตามแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในเขตการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดสิงห์บุรี ให้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ

2. พระสูตรที่สนับสนุนเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำ

ในทศตปิณฑสูตรว่า อธิบายไว้ว่า ผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

1) จักขุมา คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลสามารถมองสภาพเหตุการณ์ออก และจะ วางแผนเตรียมรับ หรือรุกได้อย่างไร เช่น ถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจ ต้องรู้ว่าสินค้าที่ไหนได้ราคา ถูก แล้วนำไปขายที่ไหนจึงได้ราคาแพง ต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill คือ ชำนาญในการใช้ความคิด

2) วิรูโระ คือเป็นผู้ชำนาญในงาน สามารถรู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชรต้องดูออกว่าเป็นเพชรแท้หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิค

3) นิสสยสัมปันโน คือ ฟังพวาอาศัยคนอื่นได้ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี ได้รับความเชื่อถือจาก ผู้อื่น เช่นพ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองก็มีพ่อค้าในเมืองนั้นๆให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงินเพราะมี เครดิตดี นักบริหารที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Human Relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

ในสังฆโสภณสูตร อธิบายไว้ว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมจะต้องวางตัวในกฎระเบียบ อย่างเคร่งครัด พระพุทธองค์ได้แสดงถึงลักษณะคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารไว้ว่า

1) วียตโต เป็นผู้ที่มีปัญญาสามารถใช้หลักในทางพระพุทธศาสนาผู้มีปัญญา ต้อง ประกอบด้วยปัญญาทางธรรม และทางโลก เปรียบได้กับปัจจุบันคือ เชี่ยวชาญทั้งทฤษฎี และการปฏิบัติ

2) วินีโต เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี กล่าวคือ เป็นผู้นำเป็นแบบ แบบในที่นี้คือแบบอย่าง เช่น การรักษาระเบียบ วินัย ยึดถือปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง

3) วิสารโท เป็นผู้กล้ากล้า กล้าหาญ เป็นบุคคลที่มีความกล้าหาญมีพลังสองอย่างในตัว คือ พลังกาย และพลังใจที่เข้มแข็ง เมื่อมีพลังดังกล่าว ย่อมสามารถแสดงออกให้เห็นว่า บุคคลผู้นั้นมีความ กล้าหาญ

4) พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้ สามารถมีความจำมาก เช่น พระอานนท์ เป็นผู้ที่ได้รับการยก ย่องว่าเป็นผู้มีความจำดีมาก หากพระพุทธเจ้าแสดงธรรมเรื่องใด หรือตรัสเรื่องใด กับผู้ใด พระอานนท์นั้น สามารถจำรายละเอียดได้ครบทั้งหมด

5) อัมมานุอัมมปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม เป็นผู้มีความคุณธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกที่ ควรหลักสัปปริสธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ มี 7 ประการ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/7/9-10) คือ

1) อัมมัญญา หมายถึง “ความเป็นผู้รู้จักเหตุ” เป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่ง สุขสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ คือ เห็นเหตุหรือการกระทำเกิดขึ้นในปัจจุบัน แล้วรู้ว่า จะส่งผลในอนาคตอย่างไร เพื่อเป็นข้อมูลเตือนภัย

2) อตถัญญา หมายถึง “ความเป็นผู้รู้จักผล” เป็นผู้รู้ว่าสุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ทุกข์เป็นผล แห่งเหตุอันนี้คือ เห็นผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันแล้วรู้ว่าเกิดจากสาเหตุอะไร ในอดีตเพื่อเป็นข้อมูลในการแก้ไข ปัญหา หรือใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต

3) อัตตัญญา หมายถึง “ความเป็นผู้รู้จักตน” เป็นผู้รู้ว่าโดยชาติตระกูลยศศักดิ์สมบัติ บริวาร ความรู้และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ๆ แล้ว ประพฤติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไรคือมองตัวเองหรือ องค์การ แล้วทบทวนดูว่าสถานะที่ตัวเองเป็นและ ฐานะที่ตัวเองมีเป็นอย่างไรเพื่อเป็นข้อมูลในการบริหาร ตน บริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

4) มัตตัญญา “ความเป็นผู้รู้จักประมาณ” เป็นผู้รู้ในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดย ทางที่ ชอบและรู้จักประมาณในการ บริโภคแต่พอควรคือ มองงานที่ตนเองทำอยู่แล้วพิจารณาวิเคราะห์ด้วย ปัญญา ว่าความพอเหมาะความพอดี ความพอเพียงอยู่ที่ไหนเท่าไรเพื่อจะได้กำหนดแผนการปฏิบัติได้ เหมาะสมอันมุ่ง ไปสู่ผลลัพธ์อย่างดีเลิศ

5) กาลัญญา หมายถึง “ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา” เป็นผู้รู้ว่าเวลานี้เป็นเวลาอันสมควรใน อัน ประกอบกิจนั้น ๆ คือ มองงานที่จะทำแล้วพิจารณาบริหารเวลาโดยดำเนินการปฏิบัติว่าควรจะทำให้ทันเวลา กำหนดทำให้ถูกเวลาที่ควรทำและทำตามเวลาที่กำหนดและทำให้เริ่มและเสร็จตามเวลาที่วางแผนโดย คำนึงถึงวิธีที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

6) ปริสสัญญา หมายถึง “ความเป็นผู้รู้จักชุมชน” เป็นผู้รู้ว่ากิจที่จะต้องประพฤติดต่อ ชุมชนนั้น ๆ ว่าชุมชนหมู่นี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องประพฤติดต่อชุมชนนั้น ๆ ว่าชุมชนหมู่นี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำ กิจาอย่างนี้จะต้องพูดอย่างนี้ คือ มองงานของตัวเองว่าต้องเกี่ยวข้องกับชุมชนอะไรบ้างในเชิงธุรกิจและมีผลกระทบ สิ่งแวดล้อมอย่างไรแล้วชุมชนนั้นคิดอย่างไรเดือดร้อนอย่างไรเพื่ออย่างไรเพื่อเราจะได้ปฏิบัติเข้า กับสังคมได้อย่างถูกต้อง

7) ปุคคลัญญา หมายถึง “ความเป็นผู้รู้จักบุคคล” เป็นผู้รู้วิธีเลือกบุคคลว่าผู้นี้เป็นคนดี ควรคบผู้ นี้เป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ คือการวางแผนการบริหารงานต้องใช้คนทำงานและจำเป็นต้องติดต่อกับ บุคคลใน ชุมชนการจัดหาคนเข้าทำงานต้องสอบถามสัมภาษณ์คนเข้าเป็นพนักงานต้องเลือกให้ถูกต้องกับ ความรู้ ความสามารถและต้องเป็นคนดีด้วยงานจึงจะบรรลุความสำเร็จ

3. คุณสมบัติกับระดับเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำ

คุณสมบัติของผู้นำมีความสำคัญขึ้นอยู่กับระดับของความแตกต่างของตัวผู้นำ ถ้าเป็นผู้นำระดับสูงรับผิดชอบในการวางแผนและดูแลคนจำนวนมาก ข้อที่

1. และข้อที่ 3 มีความสำคัญมาก ข้อที่ 2 มีความสำคัญน้อยเพราะสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านได้ สำหรับผู้นำ ระดับกลางทั้งสามข้อมีความสำคัญพอ ๆ กัน คือ มีความเฉพาะด้าน มีมนุษยสัมพันธ์เพื่อนร่วมงานที่ มองเห็นการณ์ไกล ด้วยคุณธรรมของผู้นำเป็นผู้ทำหมิ่นให้งานมีความกล้าหาญกล้า กล้า เรียกว่าเวสารัชชกรณธรรม 5 ดังนี้ คือ

1.1 เป็นผู้มี (ศรัทธา) มีเหตุผล มั่นใจในหลักการและในการทำดี

1.2 เป็นผู้มี (ศีล) มีระเบียบวินัยดีความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดศีลธรรม

1.3 เป็นผู้มี (พาหุสัจจะ) ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

1.4 เป็นผู้มี (วิริยารัมภะ) มีความเพียรมั่นคงจริงจังในกิจการนั้น ๆ

1.5 เป็นผู้มี (ปัญญา) ความรอบรู้เข้าใจเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย รู้หลักการ (พระราชวรณีย์ (ประยูร ปยุตโต, 2528: 206) คุณสมบัติที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้นำเป็นคนประพฤติดนดีมีความกล้าหาญไปอยู่ในสถานที่ใดเป็นที่เคารพนับถือของผู้ใต้บังคับบัญชาตรงกับจุดหมายที่ว่า “ผู้นำที่ดีไม่มีเสื่อม” ของผู้นำประยูร เปี่ยม สมบูรณ์ ได้นำเสนอผู้นำทางการเมือง และผู้นำทางการทหาร แต่รวมไปถึงผู้นำทางวิชาการ ผู้นำทางศาสนาและผู้นำคนพิการด้วยกล่าวโดยรวมบุคคลสำคัญมีคุณสมบัติสรุปได้ 4 ประการ ดังนี้

1) แรงแบนดาลใจ คือพลังปรารถนาอย่างแรงกล้าที่ส่งเสริมผลักดันให้บุคคลทำงานเชิงรุกเข้าสู่เป้าหมายชีวิต กล่าวได้ว่า แรงแบนดาลใจเป็นพลังแรงที่ก่อให้เกิดความมุ่งมั่นทุ่มเทเพื่อให้บุคคลบรรลุถึงเป้าหมายปลายทางในชีวิต เมื่อบุคคลมีแรงแบนดาลใจให้กระทำในเรื่องใด ความมีสมาธิและความมีปัญญา ที่จะไปสู่หนทางของความสำเร็จก็จะตามมา แรงแบนดาลใจจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้บุคคลที่จะก้าวไปข้างหน้าโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคข้อขัดข้องแต่กลับเข้าฝ่าฟันเครื่องกีดขวาง เพื่อให้เข้าถึงผลสัมฤทธิ์ บุคคลสำคัญทั้ง 7 ท่านต่างมีแรงแบนดาลใจอย่างเปี่ยมล้น

2) ทศนคติเชิงบวก หรือทศนคติเชิงสร้างคือการมองโลกในแง่ดี และหลีกเลี่ยงการมองโลกในแง่ร้ายที่อาจทำลายขวัญกำลังใจของตนเองและผู้อื่น การมีทศนคติเชิงบวกจึงไม่ใช่ความประมาท แต่เป็น การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าพึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ ด้วยความปล่อยวาง ไม่เครียดไม่ทับถมให้สถานการณ์ที่เสียหายต้องหนักหนาสาหัสยิ่งขึ้นไปอีก เอดิสันคือแบบอย่างที่ดีงามของ การมองโลกในแง่บวก โดยไม่ว่าผลการทดลองจะสำเร็จหรือล้มเหลว เอดิสันก็มองว่าเป็น การได้เรียนรู้ ปรากฏการณ์อย่างสำคัญ

3) ความเป็นนักสู้ผู้เสียสละ คือการทำหน้าที่ในลักษณะที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Service above self” หรืออาจแปลว่า “ให้บริการเหนือตนเอง” ถ้าจะขยายความก็คือ นักสู้ผู้เสียสละคือ นักสู้ แบบ

ถวายหัว หรือถวายชีวิตเพื่อผู้อื่น เพื่อประเทศชาติ และเพื่อมวลมนุษยชาติ การสู้เพื่อผู้อื่นเป็น คุณธรรมที่สะท้อนความเสียสละ ริชโธเฟน, ไอเซนฮาวร์, แมกไซไซ ต่างเป็นแบบอย่างของการสู้รบใน สงคราม เคลเลอร์สู้เพื่อคนพิการ เอ็ดสันสู้เพื่อพัฒนาเทคโนโลยี มาเธอร์เทเรซา เคลเลอร์สู้เพื่อคนพิการ เอ็ดสันสู้เพื่อพัฒนาเทคโนโลยี มาเธอร์เทซาและพุทธทาสภิกขุ สู้เพื่อยกระดับจิตใจของมนุษย์

4) ความมีภาวะผู้นำ ซึ่งหมายถึงความสามารถในการจูงใจโน้มน้าวให้บุคคลอื่นประพฤติ ปฏิบัติตามในสิ่งที่ผู้นำวางวัตถุประสงค์ไว้ ภาวะผู้นำจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับความกล้าคิด กล้าริเริ่ม กล้า ตัดสินใจ กล้าทำ และกล้ารับผิดชอบ บุคคลผู้มีภาวะผู้นำ จึงมีพลังความสามารถในการสร้างศรัทธาบารมี ให้บุคคลอื่นมีความคิดเห็นคล้อยตามหรือเกิดความยอดตามด้วยความสมัครใจและเต็มใจ ไม่ใช่ด้วยการบังคับข่มขู่หรือใช้อำนาจ

สรุปได้ว่า ความเป็นภาวะผู้นำที่ยึดหลักธรรมมีเหตุผลในการปฏิบัติหน้าที่ที่มีความเข้มแข็ง ทางจิตใจมองโลกในแง่ดีอยู่เสมอเป็นผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวมมีความริเริ่มงานใหม่ ๆ โดยมุ่งที่จะให้เกิดผลแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

4. หลักพุทธธรรมของผู้นำกับการบริหารปกครอง

การบริหารปกครองทุกระบบถ้าหากว่าได้ผู้นำผู้ปกครองที่ขาดคุณธรรมแล้วไม่ว่าระบบการ บริหารการปกครองนั้นจะดีเพียงไรก็ตาม ก็จะเป็นการปกครองแบบนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน และก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติได้อย่างมากมาย เพราะจะใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางที่ทุจริตแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตัวเองและพวกพ้อง เกิดมีการทุจริตคดโกงกันอย่างมากมาย เพราะอำนาจนั้นเป็นสิ่งที่ยั่ววนจิตใจและสามารถเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยใจคอของมนุษย์ได้รวดเร็วที่สุด ผู้มีส่วนร่วมในการปกครองโดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความ เจริญรุ่งเรืองโดยส่วนรวมคือการนำหลักธรรมมาทำหน้าที่ เช่น ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร 4 ราชสังคหวัตถุ 4 สัมปยุตธรรม 7 ฆราวาสธรรม 4 อิทธิบาท 4 และนาถกรณธรรม 10 เป็นต้น ผู้นำหรือผู้ปกครองนำหลักธรรมเหล่านี้มาประพฤติปฏิบัติในการประยุกต์ใช้กับชุมชนของผู้นำจะทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติสุข ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2545: 3) กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติ ปัญญา ความดี งาม ความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้มาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม และได้เสนอหลักธรรมในพุทธศาสนาที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป ซึ่งมีอยู่หลายหมวด แต่ในที่นี้จะเน้นเฉพาะหลักธรรมอันเป็นสภาวะธรรมที่ผู้นำควรยึดถือ หรืออาจเรียกว่าเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ หรือสัตตบุรุษ ดังนี้

1) **กัลยาณมิตตา** คือความมีกัลยาณมิตร ผู้นำควรรู้จักเลือกคบเพื่อน หรือบุคคลผู้แวดล้อมดี คบหากับผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีความสามารถ ซึ่งจะช่วย สนับสนุน ชื่นนำ เป็นแบบอย่างในทางที่ดีนอกจากนี้ ยังจะเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลกัน ให้เกิด ความก้าวหน้า ในการครองชีวิต การศึกษาอบรม การประกอบกิจการงาน การปฏิบัติศาสนกิจ มีสิ่งแวดล้อม ทางสังคมที่ดี

ธรรมคัมภีร์โลก 2 ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็น ระเบียบประกอบด้วย

2.1) ทิริ เป็นการที่ผู้นำละอายบาป ละอายใจต่อการ ทำความชั่ว หมายความว่ารู้สึกรังเกียจทุจริต มีกายทุจริต เป็นต้น เหมือนคนเกลียดสิ่งโสโครกมีอุจจาระ เป็นต้น ไม่อยากจับ

2.2) โอตตัปปะ เป็นการเกรงกลัวต่อบาปหรือเกรงกลัวต่อการกระทำ ความชั่วของผู้นำ หมายความว่า สะดุ้งกลัวต่อทุจริตมีกายทุจริต เป็นต้นเหมือนคนกลัวความร้อนของไฟ ไม่กล้าไปจับไฟ

พรหมวิหาร 4 เป็นธรรมประจำใจของผู้ ประเสริฐ ผู้นำ ผู้บริหาร ใช้เป็นหลักในการควบคุมความประพฤติเชื่อว่าจะดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์ได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วย

- 1) เมตตา คือความรักความปรารถนาดี ต้องการช่วยเหลือ คนให้มีความสุข สำเร็จ สมหวัง
- 2) กรุณา คือความสงสาร ที่อยากให้คนอื่นพ้นทุกข์สนใจที่จะปลด เปลื้อง บำบัดความสุข ความเดือดร้อนให้กับทั้งมนุษย์และสัตว์
- 3) มุทิตา คือความเบิกบานทางจิต พลอยยินดีเมื่อ เห็นคนอื่น ได้ดี มีความสุข ไม่อิจฉา ริษยา
- 4) อุเบกขา คือความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียง และปฏิบัติไปด้วยความเที่ยงธรรม พรหมวิหาร 4 ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำใน จิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออก หรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับ สถานการณ์ทั้ง 4 ที่ประสบ กล่าวคือ

ก. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มิเมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมี น้ำใจ ปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็น คุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มิเมตตา ปรารถนาดี คิดหาทาง สร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

ข. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มิ กรุณา คือ ความพลอยรู้สึกโหวตาม ความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน นั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็น เดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มิกรุณา ใส่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

ค. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม สุขความสำเร็จ เราก็มิมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เรา ก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไบนั่น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมี กรุณาที่จะเอาใจ ใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนา ก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตา ช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อ การที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มี สุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี ถ้าปฏิบัติ

ได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไป ด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจ และร่วมมือ ปิโยเท่านั้นไม่พอ ปิโย นั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังคงมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

ง. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้องทำให้เสีย หลัก เสีย กฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้นผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่ เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุดการชวนชวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคนหรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ทำให้เสีย ความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ชอบธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 4)

เมื่อผู้นำ มีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ด้วยการละ อคติ 4 ความลำเอียง ซึ่งเป็นสาเหตุ สำคัญที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคมเพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไร้ความสามัคคีกันได้โดยง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจึงต้องไม่เป็นผู้มีความเอียงโดยเด็ดขาด

ผู้นำควรจะทราบถึงธรรมที่เป็นส่วนหลักธรรม อกุศล คือเป็นศัตรูกับพรหมวิหาร 4 มีดังนี้ คือ

1. ปฏิปักษ์ของความเมตตา ได้แก่พยาบาท คือความปองร้ายผู้อื่น เพราะถ้าใจเรามี เมตตาอยู่ เวลาใด ตัวยพยาบาทเข้าไม่ได้ ตัวยเมตตาจึงชำระล้างตัวอกุศล

2. ปฏิปักษ์ของกรุณา คือตัววิหิงสา ความคิดเบียดเบียนผู้อื่น เพราะกรุณาเป็นกุศลธรรม มีความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่น วิหิงสาเบียดเบียนผู้อื่น เช่นทรมาณคนและสัตว์ให้ได้รับความลำบาก มี ความกรุณาอยู่ トラบใด วิหิงสาไม่มีสลักกันอยู่ อย่างนี้ตลอดไป

3. ปฏิปักษ์ของมุทิตา คือตัวอิจฉา ริษยา สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรง แปลว่า เห็นเขาได้ดีทนอยู่ไม่ได้ เช่น เป็นต้นว่าเห็นเขาได้ดี เห็นเขาดีกว่าตัวทนไม่ได้ เกิดความงุ่นง่าน เรียกว่า ริษยา ริษยาตรงกันข้ามกับมุทิตา

4. ปฏิปักษ์ของอุเบกขา คือความยินดี ยินร้าย เกิดยินดีก็ทำให้ใจชอบ ถ้าเกิดยินร้ายก็ ทำให้ชิงขาดความเป็นกลาง มีอคติเป็นตัวเข้าแทรกแซงอัน

สรุปได้ว่า หลักธรรมพรหมวิหารคือธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ อยู่ในผู้นำคนใด ก็จะมีแต่ความสุข ความเจริญไปทั้ง 4 ทิศ ได้รับความเคารพเกรงกลัวในความดีปราศจากศัตรู งานการ และทุกสิ่งทุกอย่างจะบรรลุผลสำเร็จ ก็จะต้องเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการ คือตามเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งพูดสั้น ๆ ว่าตามธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น ธรรมหรือหลักความจริงและหลักการจึงเป็นตัวตัดสินขั้น สุดท้าย ด้วยเหตุนี้ ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม เป็นผู้ถือหลักการเป็นใหญ่ และเข้าใจชัดเจนใน หลักการนั้น

มีการนำหลัก โสฬสละ 3 ประการที่กล่าวไปแล้วมาใช้ในการปกครอง อีกทั้งได้ประยุกต์ใช้ หลักธรรมที่ทำให้ไม่เลือกที่รักมักที่ชังนั้น คือ อุเบกขา ธรรมที่จะทำให้วางใจเป็นกลาง มีความยุติธรรม สม่่าเสมอ ไม่เอนเอียงเพราะชอบหรือไม่ชอบ จากหลักภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของเจ้าคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสิงห์บุรี มีรูปแบบการนำการบริหารแบบสอนงานผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งหลักการนี้พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ 5 วิธีด้วยกัน (ที.ปา. (ไทย) 11/274/218) คือ

- 1) สอนด้วยเมตตา
- 2) สอนสิ่งที่จริงและเป็นประโยชน์
- 3) สอนชัดเจนแจ่มแจ้ง
- 4) สอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
- 5) สอนโดยทำตนเป็นแบบอย่าง หลักพุทธสูตร 5 ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้นำเองมี 5 ประการ (อง.ปญจก.(ไทย) 22/87/155) ประกอบด้วย

- 1) เป็นผู้ได้ฟังมาก (พหุสสุตา) คือ ได้ฟัง และสั่งสมการฟังมาก หมายรวมถึงการได้ ศึกษาเล่าเรียนมาก
- 2) จำได้ (ธตา) คือ เมื่อได้ฟัง หรือเรียนแล้ว สามารถจำได้แม่นยำ
- 3) คล่องปาก (วจสา ปริจิตา) คือ สามารถกล่าวถึงสิ่งที่ได้ฟังหรือเรียนแล้วจำได้นั้นอย่าง คล่องแคล่ว
- 4) ชื่นใจ (มณสานุเปกขิตา) คือ สามารถนึกถึงที่ได้ฟัง หรือเรียนแล้วจำได้นั้นอย่างชื่นใจ
- 5) แทงตลอดดีด้วยทิวฐิ (ทิวฐิยา สุปฏิวิททา) คือ สามารถเข้าใจได้ลึกซึ้งหลักตามที่ กล่าว คือ เป็นผู้ที่ไม่หยุดนิ่งในการแสวงหาความรู้ เมื่อศึกษาอยู่เป็นประจำก็มีข้อมูลมาก และทำให้ สามารถอบรมสั่งสอนได้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ

หลักธรรม จักร 4 (ที.ปา.(ไทย) 11/355) ซึ่งเป็นธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญประกอบด้วย

- 1) การอยู่ในถิ่นที่ดี(ปฏิรูปเทสวาสะ) คือ การได้อยู่ในสถานที่ที่ดี มีสิ่งแวดล้อมที่ เหมาะสม
- 2) การคบหาสัตบุรุษ (สัปปุริสสังเสวะ) คือ การคบหาสมาคมกับคนดี
- 3) การตั้งตนไว้ที่ชอบ (อตัตสัมมาปณิธิ) คือการตั้งใจที่มุ่งนาตนไปในทางที่ถูกที่ควร
- 4) ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้มาก่อนแล้ว (ปุปเพกตปญญตา) คือ การได้สร้างสมคุณงาม ความดีเตรียมพร้อมไว้มาก่อน

จักร 4 นี้เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เป็นเครื่องให้สามารถสร้างความดีอื่น ๆ เพิ่มเติมได้ทำให้ ชีวิตประสบความสุขและความเจริญก้าวหน้า ในการเผยแผ่หลักพุทธธรรมอันดีงาม

หลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 มีส่วนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะมีความเหมาะสมกับความ เป็นภาวะผู้นำปรากฏพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์ โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่า ที่แท้จริงของมนุษย์ชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่าสัปปุริส ธรรม 7 ประการ คือ

1. หลักธัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับตำแหน่งฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไร เป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไรจึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความ รับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลก และชีวิต อย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น ดังนั้นเมื่อนำ หลักธรรมศึกษาสามารถที่จะ พิจารณาคุณสมบัติและบทบาทของผู้นำได้ดังนี้

คุณสมบัติของผู้นำ

- 1) เป็นผู้วิวิสัยทัศน์กว้างไกลและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 2) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในระบบการบริหารอย่างดี
- 3) มีความกล้าในการตัดสินใจอย่างรอบคอบและถูกต้อง
- 4) เป็นผู้มีความรับผิดชอบสูง

บทบาทผู้นำ

- 1) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร
- 2) วางนโยบายควบคุมสั่งการให้กิจการงานต่างๆบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้
- 3) มุ่งพัฒนาองค์กรให้มีคุณภาพ มีความก้าวหน้าสม่ำเสมอ เพื่อให้องค์กรสามารถดำรง อยู่ได้

ตลอดไปในยุคโลกาภิวัตน์

2. อัตถัญญตา รู้ความหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตน ปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์ หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไรที่ไม่มีหน้าที่ตำแหน่ง หรือควรจะได้ บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะการงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้ เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง

คุณสมบัติของผู้นำ

- 1) เป็นผู้วิวิสัยทัศน์กว้างไกลและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 2) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในระบบการบริหารอย่างดี
- 3) มีความกล้าในการตัดสินใจอย่างรอบคอบและถูกต้อง
- 4) เป็นผู้มีความรับผิดชอบสูง

บทบาทผู้นำ

- 1) กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร
- 2) วางนโยบายควบคุม สั่งการ ให้กิจการงานต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3) มุ่งพัฒนาองค์กรให้มีคุณภาพ มีความก้าวหน้าสม่ำเสมอ เพื่อให้องค์กรสามารถดำรง อยู่ได้ตลอดไปในยุคโลกาภิวัตน์ (นันทวรรณ อีสรานุวัฒน์ชัย, 2550)

3. อัตตัญญูตา รู้จักตน คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรมเป็นต้น เท่าไรอย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และรู้จัก แก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ตรงทางที่จะให้เจริญงอกงามบังเกิดผลดีเมื่อนำ หลักธรรม ศึกษาสามารถที่จะพิจารณาคุณสมบัติและบทบาทของผู้นำได้ดังนี้

คุณสมบัติผู้นำ

1) เป็นผู้รู้จักความพอดี รู้ธรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทา คือ เดินทางสายกลาง และหลัก สันโดษอย่างถูกต้อง

2) เป็นผู้มีความรอบคอบในการกระทำกิจกรรมอย่างพอเหมาะพอดี

3) กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกิจการงานทุกอย่างด้วยความรอบคอบและพอเหมาะ

4. มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่นประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการ ใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนหลับนอน และการ สนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ เมื่อเมื่อนำ หลักธรรมศึกษาสามารถที่จะพิจารณาคุณสมบัติและบทบาท ของผู้นำได้ดังนี้

คุณสมบัติของผู้นำ

เป็นผู้สามารถบริหารเวลาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

บทบาทผู้นำ

วางแผนงานทุกอย่างได้อย่างเหมาะสม ทันทต่อเหตุการณ์

5. กาลัญญูตา รู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงได้ใช้ในการประกอบ กิจกระทำหน้าที่การงานปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรง เวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลาให้พอเวลา ให้เหมาะสม ให้ถูกเวลา เป็นต้นเมื่อนำหลักธรรมข้อดีมาพิจารณาแล้ว ย่อมสามารถสรุปสมบัติและบทบาทหน้าที่ของผู้นำได้ดังนี้

คุณสมบัติของผู้นำ

1) เป็นผู้มีความสามารถในการสื่อสารและมีมนุษยสัมพันธ์อย่างดีในทุกสังคม

2) มีความรอบรู้ในสถานการณ์โลกอย่างดี

บทบาทผู้นำ

1) ควบคุมความสัมพันธ์ในกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดี

2) แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามสถานการณ์อย่างเหมาะสม

6. ปริสัณญตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนและชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติ ในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อไปหา ควรต้องทำกิจอย่างนี้ควรต้องทำกิจอย่างนี้ควร ต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควร เกี่ยวข้อง ควร ต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น เมื่อเมื่อนำหลักธรรม ศึกษาสามารถที่จะพิจารณาคุณสมบัติและบทบาทของผู้ผู้นำได้ดังนี้

คุณสมบัติของผู้ผู้นำ

- 1) เป็นผู้มีความสามารถในการสื่อสารและมีมนุษยสัมพันธ์อย่างดีในทุกสังคม
- 2) มีความรอบรู้ในสถานการณ์โลกอย่างดี

บทบาทผู้นำ

- 1) ควบคุมความสัมพันธ์ในกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดี
- 2) แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามสถานการณ์อย่างเหมาะสม

7. ปุคัลลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาธิบาย ความสามารถ และคุณธรรมเป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิหรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี (พระราชนิพนธ์ (ประยูร ปยุตโต), 2527, หน้า 1 – 3)

คุณสมบัติของผู้ผู้นำ

- 1) เป็นผู้มีความสามารถในการสื่อสารประสานงานทุกอย่างในองค์กรและสังคมได้อย่างดี
- 2) มอบหมายงานได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

บทบาทผู้นำ

- 1) มอบหมายงานได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- 2) การพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ
- 3) การพัฒนาบุคลากรให้ทำงานเป็นทีม

ข้อที่ควรศึกษาหลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ ซึ่งจัดลำดับข้อตามที่แสดงไว้นี้ พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ในกรณีที่เป็นคุณสมบัติสำหรับสัปปุริสชนหรือบัณฑิตชนอย่างเป็นกลาง ๆ แต่ในกรณีที่ตรัสให้เป็น คุณสมบัติของผู้ผู้นำโดยตรงเช่น เป็นพระพุทธเจ้า หรือเป็นนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ ทรงเปลี่ยนลำดับสลับข้อ 1 กับข้อ 2 ใหม่ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าตรัสข้อรู้หลักการตามด้วยข้อรู้ความมุ่งหมายแต่ในกรณีของผู้ผู้นำ โดยตรงตรัสข้อรู้จุดหมายเป็นข้อแรกแล้วจึงตามด้วยรู้หลักการเป็นการเน้นที่ความมีจุดหมายและกำหนด จุดหมายหรือตั้งจุดหมายเจาะลงไปให้ชัดแล้วจึงวางหลักการและหาวิธีการที่จะทำให้สำเร็จบรรลุเป้าหมาย

สรุปได้ว่า หลักธรรมเกี่ยวกับข้างต้นคุณสมบัติและคุณธรรมที่ดีตามแนวพุทธต้องเป็นผู้นำที่ยึดหลักธรรมอย่างสม่ำเสมอ ย่อมสั่งสมบารมีอันยากแก่คนพาลทั่วไปจักทำลายล้างได้ ทรงแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครองประพฤติปฏิบัติและนำ ประโยชน์มาสู่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยธรรมเป็นหลักยึดเหนี่ยว

นาถกรณธรรม (องทศก. (ไทย) 24/27/279) คือหลักธรรมในพุทธธรรมที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวให้กับผู้นำคือธรรมที่พึง 10 อย่าง

- 1) ศีล รักษากาย วาจา ใจให้เรียบร้อย
- 2) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้สดับตรับฟังมาก
- 3) กัลยาณมิตรตา ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม
- 4) โสวัจสสตา ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย
- 5) กิงกรณียะสุ ทักขตา ความขยันช่วยเอาใจใส่ในธุรกิจของเพื่อน
- 6) อัมมกามตา ความใคร่ในธรรมที่ชอบ
- 7) วิริยารัมภะ ความเพียรเพื่อละความชั่ว
- 8) สันตุกฐิ ยินดีด้วยผ้าถุงผ้าห่ม อาหารที่นอน ที่นั่ง และยา
- 9) สติ ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกคำที่พูดไว้ได้
- 10) ปัญญา รอบรู้ในกองทัพบังขารตามเป็นจริงอย่างไร

หลักราชสังคัตถุ 4 (ทีสี. (ไทย) 12/206/43-48) ประการคือผู้นำต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนให้อยู่ดีมีสุขพ้น จากความทุกข์ยากลำบาก

- 1) สัสสมะระ คือความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมเกษตร
- 2) ปุริสมะระ คือความฉลาดบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนมีความสามารถ
- 3) สัมมาปาสะ คือความรู้จักผสมผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คน จนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม เป็นต้น

4) วาไซเปยะ หรือ วาจาเปยยะ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ น้ำคำควรต็ม คือรู้จักพูด รู้จัก ปราศรัยไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความ เข้าใจอันดี และความนิยมเชื่อถือ กล่าวโดยสรุปหลักธรรมธรรมข้างต้นการสงเคราะห์ด้วยอามิสและสงเคราะห์ด้วยธรรมยิ่งในสังคมจะดำรงอยู่ได้อย่างสันติสุขต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ไม่เอาเปรียบแบ่งปันจนเจือในสิ่งที่ตนมี ให้กับคนอื่นที่ด้อยกว่า

หลักอิทธิบาท 4 คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความหมายสำเร็จแห่งผลที่ มุ่งหมาย

- 1) ฉันทะ ความพอใจที่ต้องการ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและ ปราศรณาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

2) วิริยะ ความเพียร คือความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

3) จิตตะ ความคิด คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝนไม่ปล่อย ใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

4) วิมังสาความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหา เหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

5. การพิจารณาเปรียบเทียบทางวิชาการของผู้นำที่ได้ศึกษาในพระพุทธศาสนา

1. ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) คือการไม่ ฉวยโอกาสเอาเปรียบเพื่อความสุข ผลประโยชน์ หรือความปลอดภัยเฉพาะส่วนตัว ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ทาน การให้ หรือการเสียสละเพื่อส่วนรวม

2. ลักษณะท่าทาง (Bearing) คือการวางตัวเหมาะสม ทั้งในด้านการปกครองและในด้าน ความประพฤติ ตลอดจนมีความสงบเสงี่ยม (Humility) คือการไม่โอวดดี ไม่หยิ่ง ตรงกับมทพว คือ สุภาพ อ่อนโยน ทั้งกายและวาจาไม่แข็งกระด้าง

3. ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) คือการซื่อตรง มั่นคงอยู่ในศีลธรรม รักษาสัจจะและ เกียรติยศ ตลอดจนเป็นที่เชื่อถือ ไว้วางใจได้ (Dependability) ในเรื่องการทำงานและมีความภักดี (Loyalty) ตรงกับอาชาขว คือความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อการงาน และต่อบุคคลอื่น

4. ความอดทน (Endurance) คือทนต่อความเคร่งเครียดต่าง ๆ ทั้งกายและใจ เช่นความ อดทนต่อความเจ็บปวด เหนื่อยอ่อน ทนต่อความทุกข์ เดือดร้อนไม่ยอมแพ้ รวมทั้งความกล้าหาญ (Courage) ทั้งกายและทางใจ คือตระหนักถึงความกลัวแต่ก็ยังสามารถเผชิญกับอันตรายได้ด้วยตนเอง มั่นคง ควบคุมตัวเองได้ ทั้งยังสำนึกในความรับผิดชอบที่ต้องทำการในเหตุการณ์นั้นด้วย ตรงกับหลักขณติ คือความอดทนอดกลั้นรู้จักข่มใจและห้ามใจตนเอง ทนทานต่อกิเลสและความทุกข์ มีสติ ควบคุมจิตใจให้ คงที่อยู่ตามปกติ

5. ความเด็ดขาด (Decisiveness) มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมั่นคงและ รวดเร็ว ไม่ลังเล และมีอำนาจในตัว (Force) คือความสามารถที่จะบังคับผู้อื่นปฏิบัติตามความตั้งใจของ ตน ตรงกับ ตป คือการมีอำนาจ หรือธรรมที่ทำลายหรือขจัดความชั่ว

6. ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) คือรู้จักแบ่งเบาความรู้สึกของผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันรู้จักเอา ใจเขามาใส่ใจเรา ตรงกับ อุกโกธ ความไม่โกรธโกรธโดยใจวิสัย มีความเมตตา รัก และปรารถนาดีต่อผู้อื่น

7. ความยุติธรรม (Justice) คือมีความเสมอภาค ไม่ลำเอียงในการปฏิบัติต่อ ผู้ใดบังคับบัญชา เช่น การให้รางวัลหรือการลงโทษ

8. ความรู้ (Knowledge) คือมีความรอบรู้ในวิชาชีพและความรู้ทั่วไป รู้จักงานของตน มี ความรู้ความเข้าใจบุคคลอื่น รวมทั้งมีความฉลาด (Intelligence) มีสติปัญญาจัดการกับปัญหาต่าง ๆ และ มีความ

แบบเนียน มีกาลเทศะ (properness) คือมีปฏิภาณไหวพริบสามารถปฏิบัติต่อบุคคลโดยวิธีอัน เหมาะสม ปราศจากข้อเข่งหรือขัดขึ้น ซึ่งตรงกับสัปปุริสธรรม 7

9. ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) คือมีความใจใส่ จดจ่อ หรือสนใจอย่างจริงจังทำงาน ที่ทำและ การปฏิบัติต่าง ๆ ตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่ม (Initiative) คือคุณลักษณะที่เล็งเห็นเองว่า สิ่งใดควรทำ ขึ้น หรือต้องทำ แล้วทำในสิ่งนั้น ซึ่งตรงกับหลักอิทธิบาท 4 วิธีการทำงานของผู้นำต้องมี

ลักษณะเฉพาะตัวในการทำงานให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดในองค์กรที่รับผิดชอบ สามารถกำหนด บทบาท การทำงานตามแนวหลักธรรมได้แสดงออกมาหลายรูปแบบไม่ตายตัว แต่ได้อาศัยหลักสำคัญเสมือน เป็น เป้าหมายโดยรวมนำหลักธรรมบางประการมาปฏิบัติใช้งานให้เกิดประโยชน์กับองค์กร

การละบาปทั้ง 10 ประการนั้นที่กล่าวข้างต้น สามารถละได้ด้วยหลักธรรมฆราวาสธรรม 4 ประชาชน นั้นต้องมีธรรมะประจำจิตใจของผู้นำในการปกครองดูแลประชาชน 4 ประการ คือ

1. สัจจะ คือ ความซื่อตรง เป็นการผ่อนบาปกรรมภายในใจเมื่อมีความจริงใจตั้งใจตรง อุกุศลใด ๆ ก็ จะตั้งอยู่ไม่ได้ เสมือนเหล็กขดงอที่สนิมเกาะอยู่ ถ้านำมาดัด จัดให้ตรง สนิมก็จะล่อนกระเด็น ออกไปฉับใด เมื่อ บุคคลตั้งใจไว้ต้องตรงสัจจะ อุกุศลทั้งหลายก็จะลายตัวไปในที่สุด

2. ทมะ คือ การฝึกฝน เป็นกุศโลบายสำคัญที่จะให้สามารถละบาปอกุศลได้การฝึกฝน อบรมจิตใจ รู้จักประคับประคองตนเมื่อมีอกุศลเกิดขึ้นภายในต้องข่มใจไว้ก่อน ไม่ล่วงบาปอกุศลและค่อย ๆ พัฒนาตนเอง ในทางกุศล ยังความเจริญให้เกิดขึ้น ด้วยการฝึกฝนอบรม

3. ขนติ คือ ความอดทน เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่จะทำให้การรักษาความ ซื่อตรงตามสัจจะ และการฝึกฝน ข่ม ประคองตน ไม่ให้กุศลธรรมกำเริบ นำพาตนเองและหมู่คณะให้รอด พ้นจากอุปสรรคต่าง ๆ ดำเนินไปสู่จุดหมายคือ ความสำเร็จ

4. จาคะ คือ การสละ ในที่สุดการละบาปอกุศล คือการสละสิ่งใดที่เป็นมูลเหตุแห่งอกุศล ก็ต้องละให้ สิ้น บาปนั้นก็จะไม่เลิกอีกถือเป็นการถอนรากถอนโคนโดยสิ้นเชิงการสละนี้สามารถเริ่มต้นได้ จากจุดเล็ก ๆ ใน สังคม คือสละความชั่วในตัวบุคคล การสละนี้ยังครอบคลุมถึง การสร้างความร่วมมือใน กิจกรรมต่าง ๆ ของ สมาชิกภายในกลุ่ม เริ่มจากทุกคนต้องละอำนาจการตัดสินใจบางส่วนให้แก่ผู้นำ เพื่อจะยังประโยชน์ส่วนรวม ให้เกิดขึ้น

6. บทสรุป

ผู้นำตามหลักพุทธธรรม เมื่อพิจารณาตามนัยแห่งความหมายของผู้นำ “ผู้นำ” ที่ ปรากฏใน พระพุทธศาสนา มีฐานะและสิทธิมีบทบาทอำนาจสูงกว่าบุคคลทั่วไป แต่ภาวะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความมี บทบาทอำนาจ อิทธิพล และความสามารถ ในการชักจูงใจและนำพาให้เคารพใน พระพุทธเจ้า สมาชิกหรือผู้ อยู่ภายใต้ปฏิบัติตามความคิดความต้องการ ภาวะที่มีอิทธิพลมีอำนาจเหนือ ความคิดและพฤติกรรมของผู้อื่น

นั้น แสดงความเป็นผู้นำ ซึ่งหลักพุทธธรรมได้อธิบายไว้ด้วยหลักคุณธรรม หรือพุทธธรรมเรียกโดยทั่วไปว่า “ธรรม”

7. เอกสารอ้างอิง

นันทวรรณ อีสรานันต์ชัย. (2550). *ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม*.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต). (2548). *พุทธศาสนาประยุกต์ สงฆ์ ผู้นำสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2536). *มณีแห่งปัญญา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.

_____. (2527). *ธรรมานุญชีวิต*. กรุงเทพฯ: ห.จ.ก. สันประสิทธิ์การพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). *ผู้นำ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล. (2541). *การบริหารวัด*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.